

U POVODU GODIŠNJAKA TITIUS

Zaštita prirodne i kulturne baštine

Sažetak: Prilog je nastao u povodu predstavljanja *Godišnjaka Titius*, br. 2/2009. Budući da je specijalizirani časopis, za istraživanja porječja Krke, *Titius* pokrenut na projektu „*Titius: Porječje Krke – baština i sociokulturni razvoj*“ to je članak podijeljen u dva dijela. Prvi, uvodni, dio rada donosi analizu nekih pojmova kao što su baština, biološka/prirodna raznolikost i njene vrijednosti te sociokulturni razvoj – kulturna evolucija. Potom se posebno razmatra zaštita okoliša i održivi razvoj.

Drugi dio teksta donosi kratak osvrt na drugi broj *Godišnjaka Titius* (Split) u kojem je objavljeno ukupno 17 radova. Autor ovog priloga osvrće se na nekoliko radova iz društvenih i humanističkih znanosti u tomu novom časopisu odnosno *Godišnjaku*, smatrajući da *Titius* svakako dobro služi proučavanju prirodne i kulturne baštine i promišljanju razvoja Pokrčja, a time i hrvatskog društva

Ključne riječi: *Godišnjak Titius* (br. 2/2009.), baština, biološka raznolikost i svijet prirode, sociokulturni razvoj, zaštita okoliša i održivi razvoj

1. Uvodno - baština

Čovjek kao biosocijalno biće «baštinik» je tvorevina kulture. Pojam *baštine* nije jednoznačan, nego slojevit i ima više razina. U određenim socijalnim okolnostima društvo pripisuje nekim prirodnim tvorevinama karakter *prirodne baštine*, a u nekim drugim okolnostima društvo ih može selektivno ignorirati. Slično je i s *kulturnom baštinom*. Baština je nasljedno bogatstvo uz koje ide i odgovornost nasljednika za očuvanje i promicanje baštinjenih vrijednosti.

U suvremenim uvjetima socijalnoekološke krize obje baštine postaju sve značajnije. Zajednička im je osobina da su raznolike i poželjne. Baština se može shvatiti u *kulturno-antropološkom* smislu, kao *nasljeđe ljudskog roda*. Njoj pripada ne samo prirodno-izvorno i od čovjeka kulturno-stvoreno, nego i ono što je oblikovano međusobnim utjecajem kulture i prirode u cjelini. Pojam prirodne baštine, dosad uglavnom restriktivno primjenjivan, danas se mora se proširiti i na ono dosad nekorišteno («divlje», «korov»). Jednako tako baštinu se može

shvatiti kao *nacionalnu* baštinu, tj. nasljeđe na nacionalnom prostoru na kojima se održala. U prvom slučaju čovječanstvo, a u drugom konkretno društvo, danas su dužni zaštititi prirodnu i kulturnu baštinu.

Ruralne tradicije kao takve, predmoderne su kulturne baštine, socijalni sklop vrijednosti za očuvanje raznolikosti (uključujući i raznolikost načina života) posebice divljih i domaćih vrsta biljaka i životinja. Nestankom ruralnog društva i predmoderne kulturne tradicije nastaje povijesno novi tip odnosa društva i prirode, a time i nove okolnosti i potrebe njihove zaštite.

U antropološkom smislu čovjek ima *dvojaku ulogu* u prirodi: s jedne strane suprotstavlja se prirodi, a s druge strane joj se prilagođava (Kattmann, 1997.). Koliko god joj se suprotstavljao uvijek ostaje dio prirode. Tijekom povijesti taj se proces prepoznaje kao kulturna evolucija. U njemu nastaju nova socio-kulturna stanja, odnosno *društveni prirodni odnosi* (Görg, 1999.), obično nakon velikih transformacija društva. Prva od njih je *neolitska* revolucija, a druga *industrijska* revolucija (Ponting, 1993). Predmoderni (tradicijski) kao i moderni društvo posljedice su takvih transformacija društvenih odnosa. Predmoderni društvo obilježava neposrednost odnosa, bliskost susreta i suživot s prirodom - stanje prilagodljivosti dijelova prirode za čovjekov opstanak, dok industrijsko društvo nosi u sebi klicu novog, potencijalno i stvarno razornog odnosa prema prirodi i živom svijetu. U modernom društvu čovjek svoj odnos prema prirodi tehnički posreduje i time gubi jedan tip *autentičnog* iskustva s prirodom, a stvara visoko posredovano i virtualno iskustvo.

2. Vrijednost biološke/prirodne raznolikosti

2.1. Pitanje biološke raznolikosti

Proces prilagodbe (akomodacije) čovjeka (istodobno razaranje prirode i stvaranje u prirodi) kulturno-povijesno nije tekao skladno niti bez posljedica za prirodu i društvo, ali ne onakvih kakve su nastale u suvremenosti tehničke civilizacije. Nedovoljnom obazrivošću prema prirodom okolišu nastajale su ekološke krize pa i lokalne ekološke katastrofe na različitim prostorima (Diamond, 2006.). To iskustvo treba biti poučno za odnos suvremenog post/modernog društva prema «prirodnom», «kulturnom» i «umjetnom kulturnom krajoliku» (Hecht, 1998:262; Hršak, 2001:104) u kojemu ne nastaju samo manji ili veći ekološki ekscesi, nego «sukcesivnost», «kumulativnost» i «trajnost» ekoloških problema uvjetuje novo društveno prirodno stanje u kojemu danas živimo. Možda će neko novo razvrstavanje kulturne povijesti, uzimajući ekološke kriterije, razlikovati (kulturu) razdoblje balansa i (kulturu) razdoblje krize. Industrijsko

društvo proizvelo je ne samo ekološku, nego socijalnoekološku krizu kao trajno obilježje suvremene (ponajprije zapadne) kulture koja se još snažnije odražava na nerazvijena društva, a time i na perspektive čovječanstva.

Jedan od bitnih elemenata novog stanja je redukcija biološke raznolikosti – nestanak vrsta, genetske raznolikosti i raznolikosti ekosustava. Sekundarne potrebe čovjeka modernog društva ugrozile su egzistencijalne potrebe ne-ljudskog živog svijeta, a time i biološku raznolikost. Pitanje biološke raznolikosti pitanje je smanjivanja potencijala prirodnog genetskog paketa.

2.2. Vrijednost svijeta prirode

Priroda ili dijelovi prirode imaju svoju vrijednost, ali i različite *kriterije vrednovanja*: *ekonomski*, *ekološki*, *estetski*. U vrednovanju prirodnog svijeta i kulturno stvorenog čovjek je pridavao veću vrijednost stvorenom – kulturnom proizvodu, nego proizvodu prirode. Možda je tome razlog što je prirode bilo u «izobilju», a sam je uložio napor u neku proizvodnju/stvaranje (naročito umjetničku), pa je više cijenio ljudsko djelo nego djelo prirode. Krajolik je proizvod pogleda modernog doba na prirodu, a ne antropološka konstanta (Piechocki, 2005:78). To se naročito odrazilo na estetsko vrednovanje, koje nastaje u situaciji u kojoj čovjek (društvo) stvara *distancu* prema (dijelovima) prirodi (Cifrić, 2002:183-233) u uvjetima *dvostruke slobode*: slobode od «*prirodnih okova*» i slobode od «*društvenih okova*». S romantizmom se širi «pokret» estetskog vrednovanja prirode (krajobrazno slikarstvo). Prirodi se pridaju epiteti da je «lijepa», «zastrašujuća» ili «božanstvena», a neki njezini dijelovi «monumentalni» itd. S industrijskom revolucijom i modernim društvom priroda se «obezbožuje», «obezduhovljuje», «obesmišljuje», «obestvaruje» (Wiktor Weizsäcker) - jednom riječju, desakralizira i pragmatizira.

Prirodu se vrednuje s dva suprotna stajališta. Priroda ima 1. *intrinzičnu* vrijednost, vrijednost «po sebi», tj. *samovrijednost* (*Selbstwert*). Nekoliko tipova argumenata idu u prilog samovrijednosti prirode: *evolucijsko teorijski* – da je priroda (biljke i životinje) nastala prije pojave homo sapiensa; *etički* - povećanjem svijesti o sebi i svijetu širi se čovjekov etički horizont u koji ulazi i priroda kao čovjekov susvijet (*Mitwelt*); *antropološki* - čovjek se pojavljuje kao protuprirodno biće, ali uvijek ostaje u sklopu prirode (Kösters, 1993:27-28).

Priroda ima 2. *pripisanu* (procijenjenu) vrijednost, tj. onu koju joj čovjek «pripíše», tj. koju vrijednost ima «za čovjeka», a temeljni kriterij vrednovanja je ekonomski kriterij. Međutim, danas moderna ekonomija i ekonomska misao postaju sve više predmet kritike s aspekta *ekološke ekonomije* (Stagl/Common, 2005.) i *održivog razvoja* (WCED, 1987.).

Predmoderna društva nisu u svojoj svijesti reflektirala problem biološke raznolikosti, jer su živjela u «jednostavnoj raznolikosti», tj. raznolikosti koja je bila dovoljna za opstanak društva organiziranog kao male lokalne zajednice. Njihove ograničene potrebe utjecale su na ograničeno posezanje u prirodu. To potvrđuje i činjenica da je tijekom povijesti čovjek domesticirao relativno mali broj životinjskih i biljnih vrsta (iako je poznao znatno više), i to onih koje su bile dostatne za njegov život. Raznolikost prirodnog svijeta života bila mu je otvorena i gotovo neiscrpna za nove mogućnosti domestikacije.

Raznolikost kao problem nastaje tek s industrijskim društvom – *monokulturom* u biljnoj proizvodnji i tehničkom *standardizacijom* proizvoda. Vrijedno postaje ono što ima neka jednoobrazna obilježja, a raznolikost se potiskuje. Industrijalizacija poljoprivrede i zamjena životinjske radne snage strojevima utjecala je na redukciju nekih životinjskih vrsta. Tijekom 60-ih godina *zelena revolucija* je pogodovala smišljenom uvođenju industrijskog načina proizvodnje u poljoprivredi nerazvijenih zemalja i potiskivanju domaćih vrsta. Slično se zbivalo u nas u «druvoj modernizaciji» (polovici 20. stoljeća). To je ubrzano utjecalo na smanjivanje živih vrsta koje je čovjek koristio na tim prostorima.

Raznolikost u prirodi – *biološka raznolikost* (raznolikost vrsta, unutar vrsta – genetska raznolikost i raznolikost ekosustava), postaje vrijednost u kontekstu aktualnosti socijalnoekološke krize, održivog razvoja i globalnih ekoloških problema, a sve u smislu pitanja perspektive i mogućih razvojnih alternativa čovječanstva. Postmoderno doba ponovno afirmira raznolikost kao vrijednost. To se odnosi na aspekte kulture (društva) i prirode (živog svijeta). Oba svijeta postaju predmet međunarodne zaštite.

U sve tri kulturno-povijesne epohe: predmoderne, moderne i postmoderne, kultura (civilizacija) je imala odlučujuću riječ glede odnosa prema živom svijetu i njegovoj raznolikosti, jer se u kulturi definiraju kriteriji za čovjekovo kolektivno (društveno) djelovanje «u» prirodi i «na» prirodu. Iz toga slijedi pitanje odnosa između kulture i prirode koji se može konceptualno postaviti kao odnos različitih «*ekumena*»

3. Sociokulturni razvoj – kulturna evolucija

Teoretski konstrukt povijesnih mijena ljudskog društva (čovječanstva) od njegova nastanka je potreban analitičkom i povijesnom mišljenju, a utemeljen je na materijalnim činjenicama.

Osim biološke (organske) evolucije (biosfere, vrsta i evolucije čovjeka kao vrste) postoji i *kulturna evolucija* odnosno *evolucija kulture*, a odnosi se

na ukupnost poboljšanja uvjeta čovjekova života tijekom povijesti: pojava novih ideja, socijalne organizacije, tehnologija i proizvoda.

Kulturna evolucija je proces nastajanja složenijih antropogenih struktura čovjekovim kolektivnim djelovanjem u prirodi tijekom ljudske povijesti (*antropobiotička ekumena*). Obuhvaća postupne promjene svih duhovnih, socijalnih i kulturnih sustava, koji kao promijenjeni i međusobno umreženi nastavljaju svoje postojanje u prostoru i vremenu do novih promjena (komunikacijski sustavi, poljoprivredni sustavi, urbani sustavi, sustavi vrednota, kultovi, itd.). U evolucijskoj perspektivi kulturna evolucija može se tumačiti kao *ruža kulturne evolucije*

Evolucija kulture podrazumijeva promjene, odnosno razvoj neke konkretne kulture, čije promjene utječu na oblikovanje identiteta socijalne grupe ili cijeloga društva u određenom vremenu i prostoru.

Po nekim mišljenjima kulturna evolucija se zbiva u tri stupnja u kojima nastaju tri tipa društva: arhajsko (arhaičko), političko i ekonomsko društvo. Društva su međusobno odijeljena dvjema revolucijama: neolitskom i industrijskom, koje neki nazivaju «velika transformacija», odnosno tranzicija (prva i druga). U svakom ovom tipu društva postoji trojaka struktura: *infrastruktura*, *struktura* i *superstruktura* (Harris, 1989:31). Infrastruktura je zajednički pojam za sve strukture (u svakom tipu društva) koje imaju veze s materijalnim aspektima; struktura za sve konkretne strukture koje su u svezi sa socijalnom organizacijom; superstruktura za sve strukture koje se temelje na «slici svijeta» koju društvo razvija i održava. Obilježja za *arhajsko društvo*: infrastruktura - lov i sakupljanje, proizvodnja jednostavnih alata, uporaba vatre; struktura - male lokalne skupine, spol i starost, seksualnost, ljubav, kooperacija kao oblik integracije; superstruktura - emocionalno-religiozna interpretacija svijeta, rituali. *Političkog društva*: infrastruktura - poljoprivreda, gradovi i sela; struktura - administrativna organizacija teritorija s hijerarhijom moći, individualni identitet s obzirom na pripadnost sloju ili klasi; superstruktura - racionalno-spekulativna i filozofska interpretacija svijeta. *Ekonomskog društva*: infrastruktura - industrijska proizvodnja, usluge, podjela rada, razvijene tehnologije, masovna potrošnja, urbanizacija; struktura - tržište, najamni rad, identitet pojedinca s obzirom na zanimanje i položaj; superstruktura - racionalno - empirijsko i znanstveno tumačenje svijeta (Steiner, 1992:209).

Kulturna evolucija se razlikuje od *organske* (biološke) evolucije, iako obje imaju obilježje progresivnosti: (a) organska nije teleološka, usmjerena na cilj, dok kulturna počiva na svijesti o ciljevima; (b) organska se sporo zbiva, a kulturnu obilježava ubrzanje promjena; (c) razlika je u vremenu (ekologija vremena): organska neposredno prenosi genetske informacije nasljednicima, a kulturna ideje koje mogu potjecati i od stoljećima mrtvih osoba; (d) u organskoj raznolikost

potječe od brojnih vrsta, a u kulturnoj ista vrsta stvara kulturne raznolikosti; (e) u organskoj genetske informacije «teku» samo linearno, a u kulturnoj mogu i obrnuto – djeca mogu učiti roditelje; (f) u organskoj se rijetko prenose informacije na druge vrste, a u kulturnoj pojedinac može imati više «kulturnih roditelja», odnosno prihvaćati informacije od različitih osoba ili drugih kultura (Wuketits, 1993:125).

Sociobiolozi smatraju da ne postoji «lom» između organske i kulturne evolucije. Biološki procesi su bezuvjetna osnova kulturnog stvaranja (Wuketits, 1998:108).

4. Zaštita okoliša

Sustav aktivnosti, tehničkih, pravnih i ekonomskih mjera te moralnih postupaka pojedinaca kao i institucija, države ili međunarodnih organizacija koje imaju cilj očuvanje (prirodnog i kulturnog) okoliša od ugrožavanja i propadanja. U zaštiti okoliša na različite načine sudjeluju ekološke udruge i ekološki pokreti kao NGO, države, različite agencije, ministarstvo okoliša i gospodarske tvrtke u okviru vlastite aktivnosti.

Zaštita okoliša motivirana je interesima. U strategiji zaštite okoliša moguća su dva (načela) pristupa: *preventivni* i *kurativni*. Preventivni smjera sprječavanju nastanka negativnih posljedica, a kurativni njihovom naknadnom otklanjanje.

Postoji *nekoliko stupnjeva zaštite*: saniranje s kompenzacijom (*reparatura*); naknadno uvođenje mjera za ublažavanje štetnog utjecaja (*aditivna zaštita*); ekološko moderniziranje uvođenjem energetski učinkovite tehnika (*integralna zaštita*) i ekološka obnova cjelokupne gospodarske strukture (ekološka strukturna prilagodba).

Pojam se razvija u vrijeme nastupa ekološke krize, 70-ih god 20-tog st., kada se poljuljala vjera u svemoć znanosti i tehnike i kada je porasla svijest o ugroženosti okoliša i prirode. Pa ipak od 100 najvećih koncerna samo dva imaju program skrbi za okoliš. Moderno društvo nije koncipiralo neki bitno drugačiji teoretski pristup prirodi, već je oblikovalo pojam «zaštita okoliša» kao dodatni upravljački mehanizam nadređen ekonomskom djelovanju. (U Njemačkoj nastaje 1964., a aktualizacija se pripisuje Hansu Genscheru). S novim metodama, tehnikama i znanjima očekuje se otklanjanje nastalih problema i ekoloških katastrofa ekonomije industrijskog društva. Ključni problem zaštite okoliša je u tome što se ona koncipirala na istim duhovnim temeljima zapadne civilizacije na kojima je nastalo razaranje i uništavanje prirode. Način mišljenja i djelovanja, koji je doveo do ekološke krize, trebao je pronaći način rješavanja

ekološke krize, što je upitno. Danas se pokazalo da se time malo postiglo, jer su *ekološki problemi* (čije su obilježja *sukcesivnost, kumulativnost i trajnost*) postali još veći i *globalni* (klimatske promjene, razaranje ozonskog omotača, smanjenje biološke raznolikosti, itd.).

U profesionalnom pogledu postoje razlike u shvaćanju zaštite okoliša. Istraživanja različitih socioprofesionalnih skupina (aktera: ekološke udruge, zaposlenici državnih ustanova u zaštiti okoliša, znanstvenici, djelatnici u obrazovanju, u kulturi i umjetnosti, novinari i gospodarstvenici) pokazala su da svaka skupina ima specifičan latentni «koncept» zaštite okoliša (Kufirin, 1995: 171-190).

Prema O. Höffeu (1981.), nužnost zaštite okoliša u etičkom smislu ima više mogućnosti utemeljenja: (1) osobni interesi pojedinca kao inicijatora, (2) osobni interesi kojima je ugrožena kvaliteta življenja, (3) solidarnost ljudi kojima je Zemlja zajednički životni prostor, (4) respektiranje života budućih generacija, (5) odgovornosti za globalno i buduće čovječanstvo uključujući i održanje prirode (Teutsch, 1985:114).

U Hrvatskoj postoji Odbor za zaštitu okoliša Hrvatskog sabora i Savjet za zaštitu okoliša Vlade RH.

5. Održivi razvoj

Naziv je za normativni koncept (idealno-tipski konceptualni pristup) razvoju u kojemu dominira *ideja održivosti*, a koji pronalazi balans između *ekonomske* učinkovitosti, *socijalne* kohezije i *ekološke* stabilnosti.

Prepoznatljiv je bio u europskoj tradiciji gospodarenja šumama. Riječ dolazi od latinskog «sustinere» - izdržati, podržati, nositi, očuvati, zadržati. Riječ *sustain+able* donosi novum u šumarstvu: *sustained yield forestry*.

Pojam se strukturirao i proširio u posljednjih 40-tak godina u kontekstu teoretskog diskursa o razvoju u uvjetima globaliziranja ekološke i socijalne krize te njihovih posljedica. Do sredine 90-ih u literaturi se spominje oko 60 definicija, interpretacija i vizija (Kastenholz et al, 1996.), primjerice, proces unapređivanja kvalitete ljudskog življenja u okviru «nosivog kapaciteta ekosustava» ili koncept *integralne održivosti* kao uravnoteženi odnos biološko-ekološke, ekonomske, socio-kulturne i političke dimenzije (Lay, 2007.).

U Izvještaju Komisije UN za razvoj i okoliš *Our Common Future* (Oxford, 1987; Hauff /Hg./, 1987.) postavljena je *načelna definicija* održivog razvoja: «Održivi razvoj je razvoj koji zadovoljava potrebe sadašnjih generacija, bez da stvori rizik da buduće generacije ne bi imale šanse zadovoljiti svoje potrebe» (WCED, 1987:46).

Nastao je u internacionalnom kontekstu kao orijentacijski okvir za međunarodnu politiku prema okolišu i razvojnu politiku. Tijekom godina ulazi u nacionalne, regionalne i lokalne razine. Polazi od globalne perspektive i nelinearnog razvoja.

S jedne strane, ocrtava se kao: 1. *normativna orijentacija* za pravednost kao vodilja za *sva* društva (međunarodna pravednost) za današnja i buduća *generacijska pravednost* (intergeneracijska i intrageneracijska), kao i za sve ljude u odnosu prema njihovom prirodnom okolišu (ekološka pravednost); s druge strane 2. kao pojam koji omogućuje *raznolikost* djelovanja i strategija promjena kao pravo i mogućnost alternativnog djelovanja u sadašnjosti i budućnosti.

U konceptu održivog razvoja su tri ključne točke s uravnoteženim međuodnosom nazvanim magični trokut: *zaštita ekosfere, stabilan gospodarski razvoj i pravedna raspodjela socijalnih šansi*. Stoltenberg i Michelsen (1999.) dodaju i četvrtu točku - *kulturna dimenzija* (Altner, 2004.).

Problematika okoliša se oslobađa izoliranosti i dovodi u kontekst ekonomskog, socijalnog i kulturnog diskursa preko postulata *inter- i intrageneracijske pravednosti* koji omogućuje predodžbu cilja integrativne održivosti. Ekološki i socijalni stup su *ciljevi* razvojnih procesa, a ekonomsko-politički *sredstva* održivog oblikovanja razvojnih procesa. U ostvarivanju interesa naziva se i *model tri stupa*: ekološki (interes ekoloških aktera), ekonomski (interes poduzetnika) i socijalni (interes sindikata). Opći ciljevi podrazumijevaju operacionalizaciju sadržaja, ovisno o razini na koju se konkretno misli (globalna, nacionalna, lokalna) u strategiji. Umjesto takvog pristupa, Becker i Jahn predlažu razlikovanje tri dimenzije: *normativnu, analitičku i operativnu* (Becker/Jahn, 2006:243).

Ključni cilj održive ekonomije je uspostavljanje ekološke proizvodnje i ekološkog procesa tijekom cijelog životnog ciklusa proizvoda. To praktično znači «izbjegavanje» i «smanjivanje» udjela u potrošnji sirovina i energije (Faktor 4; dematerijalizacija). Održiva ekonomija teži uspostavi cirkularnog metabolizma kao što je u prirodi ekološki metabolizam cikličan.

Richard Heinberg (2007.) je stavove o održivosti sažeo u *pet aksioma održivosti*: 1. Neodrživo korištenje najvažnijih resursa vodi društvo u propast (*Tainterov aksiom*); 2. Stopu rasta populacije uskladiti sa stopom potrošnje resursa (*Bartlettov aksiom*); 3. Stopa potrošnje prirodnih resursa ne smije prijeći stopu prirodne obnove; 4. Potrošnju neobnovljivih izvora energije smanjiti, a stopa smanjenja mora biti veća od stope njihove potrošnje; 5. Minimalizirati antropogene emisije radi što manje ugroženosti biosfere. Capra smatra da su ->ekološka pismenost i ->ekološki dizajn uvjeti postizanja održivosti (Capra, 2004.).

Održivi razvoj nije nužno antropocentrični koncept već uključuje i ekocentrične aspekte. On ima dvojaku perspektivu: *resursnu*, a istodobno i

moralnu (biocentrici se brinu o dobrobiti budućih živih bića, a ekocentrici o integritetu budućih ekosustava).

Kao *socijalni koncept* sadrži u sebi *tri racionalnosti*: tehnološku, političku i etičku. Neki smatraju da je koncept «kompromisan», tj. između onih koji ističu «pravo prirode» i onih koji ističu «pravo na pravednost» (Sachs, 2000.).

Postoje *tri škole* održivog razvoja: slaba održivost odnosno održivost na *dvije razine* (ekonomija i ekologija kao kompromis); održivost na *tri razine* (ekonomska, prirodni okoliš, socijalna); *proširena* održivost (ko-evolucija čovjeka i biosfere kao dugoročno održavanje sposobnosti za življenje); (Spitzer, 1998.). Spominje se na Stockholmskoj konferenciji (1972.), u dokumentu Ekumenskog savjeta Crkava (1974.), u *World Conservation Strategy* (1980.), itd. Odlučujući je bio poticaj osnivanje Rimskog kluba s tezom o «granicama rasta» (Meadows, 1972; 1992; 2006), te prva slika Zemlje – «plava planeta» 1972. iz «Apola 17».

Konkretizaciju načela održivosti je ponudio H. E. Daly (1994.) u tri postulata, nazvana zlatna pravila ekološkog menadžmenta (ekomenadžmenta), koja su načelno prihvaćena, ali se nedovoljno primjenjuju. Daly smatra da održivi razvoj pridonosi društvenom boljitku i ne ugrožava ekološki nosivi kapacitet. Postoji i pravilo: izbjegavati uvođenje novih tehnologija i proizvoda čije posljedice danas ne mogu procijeniti ili je poznato ireverzibilno štetno djelovanje na čovjeka i okoliš.

Na svjetskoj Konferenciji OUN o okolišu i održivom razvoju (*Rio Earth Summit*), koncept održivog razvoja dobio je opću načelnu suglasnost i svjetsku dimenziju, poglavito u političkoj deklaraciji i akcijskom programu - Agenda 21. Održivi razvoj je poziv za «konzerviranje razvoja a ne konzerviranje prirode» (Sachs, 1993:10).

Deklaracija usvaja načela: *zagađivač plaća; nediskriminiranosti; opreza; zajedničke ali diferencirane odgovornosti; međugeneracijske pravednosti.*

U odnosu na *ekonomsku* aktivnost, održivost se opisuje kao aktivnosti: 1. prevencija destabilizacije globalnog okoliša (klima, ozonska rupa); 2. apsolutna zaštita značajnih ekosustava radi održanja biološke raznolikosti; 3. obnavljanje obnovljivih resursa; 4. neobnovljive resurse koristiti s obzirom na «četiri R»: (*repair* – popraviti, *reconditionig* – ponovno obnavljanje, *reuse* – ponovno uporabiti i *recycle* – reciklirati); 5. trajanje iscrpljivanja neobnovljivih resursa zamijeniti novim resursima; 6. štetne plinove ograničiti na mogućnost apsorpcije i 7. ugrožavanje života zadržati na niskoj razini (Ekins, 1993:93).

Svjetska orijentacija potvrđena je na konferenciji UN u Johannesburgu (2002.). Buduće generacije morat će zadovoljavati svoje potrebe s manjom potrošnjom prirodnih dobara (dematerijalizacija) od današnjih generacija i koristiti nove energetske izvore i nove tehnologije.

Postoje različita shvaćanja i *kritike* održivog razvoja: da je to «prazna formula», «politička parola», «skrivena ideologija/ideologija skrivanja»; da je definicija nedovoljno određena (Becker, 1997.); da je *politička sintagma* a termin neprikladan (Hein, 1991; Pravdić, 1998.); da je održivost u uvjetima reducirane demokracije i manjkavosti pravedne raspodjele *kvadratura kruga* (Altvater, 1992.), itd.

Neki smatraju da je održivi razvoj «regulativna ideja» i da, glede etičnosti, u sebi sadrži i standarde: «apsolutni» - da dugujemo budućim generacijama uvjete dobrog života, i «komparativni» (relacijski standard) – da buduće generacije ne bi trebale lošije živjeti nego današnje. U etičkom pogledu generacijski problem je u izgradnji, održanju i kontinuiranoj «reprodukciji kapitala»: 1. realnoga kapitala (tvornice, zemljišta); 2. prirodnoga kapitala (resursi, usluge i informacije); 3. kultiviranoga prirodnog kapitala (plantaže, farme, šume); 4. socijalnoga kapitala (orijentacijsko znanje – moral, institucije); 5. ljudskoga kapitala (edukacija, pismenost) i 6. kapitala znanja (Ott, 2003.).

Problem je kako uskladiti sve tri točke (cilja) «magičnog trokuta» na nekoj konkretnoj razini koncipiranja održivog razvoja. To znači da je otvoren prema različitim razvojnim putovima koji pogoduju prostoru i vremenu (ekologija vremena) potrebnom za prilagodbu ekosustava i socijalnih sustava. Održivi razvoj više je usmjeren na zaštitu razvoja, a manje na zaštitu prirode (Sachs, 1994.).

U posljednjih nekoliko desetljeća izgleda jedini je cjelovit globalni koncept razvoja, koji uvažava *eko-socijalno-tržišno* gospodarstvo (Radermacher, 2002.). On nije *knjiga receptata* (Dürr, 2000:147), nije model, nego «smjer». Sažimajući njegove kritike, za njega se može reći da u osnovi smjera nastavku razvoja modernog društva i kao takav jedan je od vremenskih momenata u kontinuitetu zapadnog društva. Održivi razvoj *nije znanstveno-razvojni koncept* nego više *normativno-politička* i *kulturna* ideja vodilja koja obuhvaća zajedničke ciljeve: redukciju globalne potrošnje materijala, energije i površine; zahtjev za izgradnjom ekološke svijesti; poboljšanje materijalnih i nematerijalnih uvjeta življenja (Irrgang, 1997.). Održivi razvoj još uvijek nema prepoznatljive inovacijske simbole. Do 2050. u zemljama u razvoju živjet će 87% stanovnika Zemlje.

U ostvarivanju održivog razvoja govori se o različitim strategijama održivog razvoja, pa i o ulozi dugova zemalja za koje se nudi «zamjena duga za održivi razvoj».

Ideja održivosti ima svoju konkretnu povijest u predmodernom društvu. Tako Hans Carl Carlowitz (1645-1714.) piše knjigu (1713.) u kojoj upozorava na rapidnu sječú šuma u Europi i zahtijeva da prirast i sječú budu u kontinuirano ravnomjerni. Koristi pojam «nachhaltende Nutzung». Slično G. L. Harting (kameralist i voditelj pruskog ureda uprave državnih šuma) piše (1800.) da niže

direkcije trebaju voditi takvu politiku upravljanja da buduće generacije mogu jednako imati koristi kao i sadašnje. H. Cotta (1816.) osniva u saksonskom Tharandtu šumarsku akademiju, a kasnije i se u Francuskoj osniva visoka šumarska škola (Nancy 1824.), koje su zadržale načelo održivog gospodarenja (*production soutenu*). Vidljiva je u ekonomiji i kulturi seljačkog tradicionalnog društva i njegovom socijalnoekološkom metabolizmu.

Prvo izvješće o održivom razvoju u Hrvatskoj izrađeno je 2007. godine u tvrtki «Holcim», jednoj od osnivača HR PSOR-a. Prema istraživanju javnom mišljenja 2007. godine o tome što je održivi razvoj, ispitanici su odgovorili ovako (u %): razvoj kao pozitivan proces (16), stalni razvoj (9), gospodarski rast (7), razvoj ograničen održivošću (7), ekološki aspekti (6), razvoj (općenito)(5), porast ekonomskog standarda (4), pitanje opstanka (2), propagandni izraz (2), dobrobit ljudi (2), ostalo (2);(*Gospodarstvo i održivost*, rujna 2007:12).

Poslije ove uvodne riječi rekao bih kratko o nekim priložima u «Godišnjaku»

U *drugom* broju *Godišnjaka Titius* (2009.) sadrži 17 znanstvenih radova (od kojih su 12 izvorni znanstveni radovi, jedno prethodno priopćenje i četiri pregledna rada), jednu bibliografiju, dvije riječi s predstavljanja prvoga broja održanog u lipnju 2009. te uvodne napomene glavnog urednika i pet prikaza i recenzija. Budući da će o nekim radovima govoriti kolege Roksandić i Krola i budući da smo već spomenuli da je riječ o časopisu za interdisciplinarna i multidisciplinarna istraživanja, u svom bih se izlaganju osvrnuo na nekoliko radova iz sociologije, socijalne ekologije, demografije, zatim na neke radove o identitetu itd.

Počnimo od rada glavnog urednika i voditelja projekta TITIUS. Riječ je o radu Šime Pilića *Gdje je bilo i nestalo selo Filipović*. U njemu se na temelju arhivskih izvora, katastarskih zapisa i mapa otkriva nekadašnje selo s imenom istaknutim u naslovu, a koje se nalazilo osam do deset kilometara zapadno od Drniša. Analizom podataka mletačkog katastra s početka 18. stoljeća autor ubi-cira to nestalo selo, utvrđuje nekadašnji njegov broj stanovnika, prosjek članova obitelji, prezimena, strukturu stanovništva, stočni i zemljišni fond itd. Raznim metodskim postupcima, koristeći još i neposredno istraživanje na terenu, fotografije i literaturu, autor u radu dokazuje da je to nekadašnje selo preplavljeno imenom susjednog sela i naznačuje neke promjene nastale u protekla tri stoljeća na tom prostoru.

Renata Relja, s istog Odsjeka za sociologiju Filozofskog fakulteta u Splitu, donosi rad *Suvremena etnografija kao integrativni metodološki pristup*:

teorijsko-metodološki doprinosi socio-kulturološkim istraživanjima. U ovom se radu ukazuje da je etnografija doživjela svoje nadopune, da sada sadrži podjednako kvalitativan i kvantitativne istraživačke metode pomičući time suvremena etnografska istraživanja u smjeru nadvladavanja pukog bilježenja prema čitanju i razumijevanju socio-kulturne prakse, te se time uklapa u tematiku kojom se bavi Godišnjak TITIUS.

Marko Dragić s Odsjeka za kroatistiku FF u Splitu objavljuje rad *Murterska tradicijska baština u suvremenom narodnom pamćenju* u kojemu ističe da se općenito može reći kako je hrvatska tradicijska baština nedostatno istražena, a upravo je ona zaslužna za očuvanje nacionalnog i vjerskog identiteta. Mnogobrojne zaboravljene običaje, obrede, ophode i usmeno-književne oblike stanovnici otoka Murtera još uvijek imaju u sjećanju. U radu se navodi kako je murterska tradicijska baština, kao sastavni dio hrvatske duhovnosti, duboko ukorijenjena i u zapadno-europsku i u slavensku civilizaciju.

Slijede dva rada o identitetu i to rad Snježane Dobrota i Dubravke Kušević: *Glazbeni identiteti u kontekstu popularne glazbe* i rad Ivana Boškovića *Josip Kosor, portret kao prilog (kulturnom) identitetu prostora*. Autorice S. Dobrota i D. Kušević, s Odsjeka za učiteljski studij FF Splitu, u svom radu polaze od ideje da je kultura kompleksan fenomen koji se ne može definirati jednoznačno. Jednako tako popularna kultura i popularna glazba predstavljaju neodređene konceptualne kategorije koje obuhvaćaju različite kategorije ovisno o kontekstu uporabe. Autorice razmatrajući naslovljenu temu zaključuju da se glazbeni identiteti stvaraju putem određenih komunikacijskih procesa i društvenih praksi.

Ivan Bošković, s Odsjeka za kroatistiku FF u Splitu, pišući o istaknutom imenu hrvatske književnosti – *Josipu Kosoru*, rođenom u Dalmaciji (kod Drniša), a odraslom u Slavoniji (u okolini Vinkovaca) kao o pjesniku, pripovjedaču, putopiscu i romanopiscu, posebno ističe njegovu dramsku književnost. Njome je postigao značajnu europsku recepciju koja je pridonijela razbijanju stereotipa o našem narodu i stvaranju slike o njemu. To je važno i za oblikovanje identiteta prostora kao što je porječje rijeke Krke, koje determinira i dio biografije Josipa Kosora, svojevremeno kandidata za Nobelovu nagradu za književnost.

U radu *Strukturalne promjene stanovništva porječja Krke u razdoblju 1991.-2001.*) pokojni kolega Slobodan Bjelajac analizom dolazi do negativnih trendova u dobroj, fertilnoj, obrazovnoj, etničkoj i strukturi stanovništva prema aktivnosti, te veličini domaćinstava. Međutim, on donosi i pozitivne tendencije u tom kretanju, kao što su rast apsolutnog broja zaposlenih i smanjenje broja nezaposlenih poslije 2001. godine, te porast broja stanova. Negativni trendovi strukturalnih promjena izraženiji su u onim tipovima naselja koja su bila više zahvaćena ratom (zagorska sela i gradovi).

Rad Sanje Stanić i Ivanke Buzov s Odsjeka za sociologiju FF u Splitu, *Recikliranje i zbrinjavanje otpada – stavovi i aktivnosti studenata*, donosi rezultate istraživanja na uzorku studenata FF u Splitu, a nalazi se uspoređuju s rezultatima istraživanja o odnosu stanovnika Splita prema otpadu. Značaj istraživanja studentske populacije proizlazi i iz studentskih očekivanja i odgovornosti u pogledu rješavanja različitih ekoloških pitanja u budućnosti. Studenti imaju izraženiju svijest od građana u odnosu na izbjegavanje stvaranja otpada, a i spremniji su ekološki djelovati. Doduše, ekološki stavovi studenata ne odražavaju se u njihovim praktičnim akcijama.

Pregled izdavačke djelatnosti Međunarodnog dječjeg festivala Šibenik napisao je Branimir Mendeš s Odsjeka za predškolski odgoj FF u Splitu. Bibliografija je podijeljena na: monografije, tematske zbornike, studentske razgovore, biblioteku kazališta lutaka te razno. U sve, ova vrijedna bibliografija sadrži 69 bibliografskih jedinica.

Kao što je na predstavljanju prvoga broja časopisa TITIUS rekao akademik Cambi, Uredništvo je nagovijestilo kako povijesnost, tako i suvremenost znanstvenog promišljanja porječja Krke kao teme. Suglasan sam s njim da je proučavanje i čuvanje sveobuhvatnosti prirodnog i kulturnog pejzaža obveza društva, te da toj svrsi svakako dobro služi i novi časopis, odnosno Godišnjak TITIUS.

Literatura

1. Altner, G. (2004). Kunst und Wissenschaft im Horizont der Nachhaltigkeit. *Jahrbuch Ökologie 2005*. München: Beck.
2. Altvater, E. (1992). *Der Preis der Wohlstands oder Umweltplünderung und neue Welt(un)ordnung*. Münster: Westfälisches Dampfboot.
3. Becker, E. (1997). Risiko Gesellschaft. Ökologische Wachstumsgrenzung oder gesellschaftliche Entwicklung? In: Becker, E. /Hg./, *Soziale Ökologie und Sustainable Development*. Jahrbuch für sozialökologische Forschung 3. Frankfurt: IKO Verlag. S. 17-36.
4. Becker, E./Jahn, T. /Hrsg./ (2006). *Soziale Ökologie. Grundzüge einer Wissenschaft von den gesellschaftlichen Naturverhältnissen*. Frankfurt; New York: Campus.
5. Capra, F. (2004). *The Hidden Connections. A Science for Sustainable Living*. New York: Anchor Books.
6. Cifrić, I. (2002). Estetika ruralnog krajolika. U: Cifrić, *Okoliš i održivi razvoj*. Zagreb: HSD i Zavod za sociologiju F.F. u Zagrebu. Str. 183-233.
7. Diamond, J. (2006). Kolaps. *Warum Gesellschaften überleben oder untergehen*. Frankfurt. Fischer.

8. Dürr, H. P. (2000). *Für eine zivile Gesellschaft*. München: Deutscher Taschenbuch Verlag.
9. Ekins, P. (1993). *Making Development Sustainable*. U: Sachs, W. /ed/. *Global Ecology*. S. 91-103.
10. Görg, Ch. (1999). *Gesellschaftliche Naturverhältnisse*. Münster: Westfälisches Dampfboot.
11. Harris, M. (1989). *Kulturanthropologie. Ein Lehrbuch*. Frankfurt; New York: Campus.
12. Hauff, V. /Hg./ (1987). *Unsere gemeinsame Zukunft*. Greven: Eggenkamp Verlag.
13. Hecht, S. B. (1998). Tropische Biopolitik – Wälder, Mythen, Paradigmen. In: Flitner, M. / Görg, C. / Heins, V. /Hrsg./ *Konfliktfeld Natur. Biologische Ressourcen und globale Politik*. Opladen: Leske+Budrich. S. 247-274.
14. Hein, W. (1991). *Umweltorientierte Entwicklungspolitik*. Hamburg.
15. Hršak, V. (2001). Onečišćenje tla. U: Đikić, D. i sur., *Ekološki leksikon*. Zagreb: Barbat. S. 95-108.
16. Irrgang, B. (1997). *Forschungsethik, Gentechnik und neue Biotechnologie*. Stuttgart: Hirzel.
17. Kastenholz, H. G. et al. (1996). *Nachhaltige Entwicklung – Zukunftschancen für Mensch und Umwelt*. Berlin.
18. Kattmann, U. (1997). Der Mensch in der Natur. Die Doppelrolle des Menschen als Schlüssel für Tier- und Umweltethik. *Ethik und Sozialwissenschaften*, 8(2).
19. Kösters, W. (1993). *Ökologische Zivilisierung. Verhalten in der Umweltkrise*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
20. Kufirin, K. (1995). Socijalnoekološki akteri i sredstva zaštite okoliša. *Socijalna ekologija*, 4(2-3):171-190.
21. Lay, V. (2007). Vizija održivog razvoja Hrvatske: Prinosi artikulaciji polazišta i sadržaja vizije. U: Lay, V. /ur./ *Razvoj sposoban za budućnost*. Zagreb: Institut «Ivo Pilar».
22. Meadows, D. / Randers, J. / Meadows, D. (2006). *Grenzen des Wachstums. Das 30-Jahre update*. Stuttgart: Hirzel Verlag.
23. Ott, H. E. (2003). Zu einer Konzeption «starker» Nachhaltigkeit. In: Bobert, M./ Düwell, M./Jax, K. /Hrsg./ *Umwelt – Ethik – Recht*. Tübingen, Basel: Francke Verlag. S. 202-229.
24. Piechocki, R. (2005). Das Landschaftsverständnis der Naturschützer. *Jahrbuch Ökologie 2006*. München: Beck. S. 76-86.
25. Ponting, C. (1993). *A Green History of the World. The Environment and the Collapse of Great Civilizations*. New York: Penguin Books.
26. Pravdić, V. (1998). Suvremeni pogled na gospodarski razvoj i zaštitu okoliša. *Socijalna ekologija*, 7(4):389-396.

27. Radermacher, F. J. (2002). *Balance oder Zerstörung. Ökosoziale Marktwirtschaft als Schlüssel zu einer weltweiten nachhaltigen Entwicklung*. Wien: Ökosoziales Forum Europa.
28. Sachs, W. /ed/. (1993). *Global Ecology. A New Arena of Political Conflict*. London: Zed Books.
29. Sachs, W. (1994). Globale Umweltpolitik im Schatten des Entwicklungsdenkens. In: Sachs, W., *Planet als Patient*. Berlin/Basel/Boston: Birkhäuser.
30. Sachs, W. (2000). «Sustainable Development» U: Redclift, M./Woodgate, G. /ed/. *The International Handbook of Environmental Sociology*. Northampton: Edward Elgar. S. 71-82.
31. Spitzer, H. (1998). Nachhaltige Entwicklung und Frieden. In: Scheffran, J./Vogt, W, R. /Hrsg./, *Kampf um die Natur*. Darmstadt: Primus.
32. Stagl, S./Common, M. (2005). *Ecological Economics. An Introduction*. Cambridge: University Press.
33. Steiner, D. (1992). Auf dem weg zu einer allgemeinen Humanökologie: Derkulturokologischer Beitrag. In: Glaeser, B./Teherani-Krönner, P./Hrsg./, *Humanökologie und Kulturokologie*. Opladen: Westdeutscher Verlag, S. 225-246.
34. Teutsch, G. M. (1985). *Umwelt-Lexikon*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht; Düsseldorf: Patmos.
35. WCED (1987). *Our Common Future*. Oxford: Oxford University Press.
36. Wuketits, F. M. (1998). *Eine kurze Kulturgeschichte der Biologie*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
37. Wuketits, F. M. (1993). Die Zeit der Natur und die Zeit der Menschen. In: Held, H./Geißler, K. A. /Hg./, *Ökologie der Zeit*. Stuttgart: Hirzel; Wissenschaftliche Verlagsgesellschaft.

Ivan CifrićUDC: 050.8 (497.5 Split):316
Review paper**ON THE OCCASION GODIŠNJAK TITIUS****Protection of natural and cultural heritage**

Abstract: *This text was prepared on the occasion of presenting the Annual Titius, no. 2 / 2009. Since the journal Titius was launched as a specialized journal for the study of Krka river basin within the project "Titius - heritage and socio-cultural development," the article is divided into two parts. The first, introductory part presents an analysis of some concepts such as inheritance, biological / natural diversity and its values, and socio-cultural development - cultural evolution. Then, environmental protection and sustainable development are considered separately.*

The second part provides a brief overview of the second issue of the Yearbook Titius (Split), in which 17 papers were published. The author of this contribution refers to several papers in the humanities and social sciences in this new issue, considering that Titius certainly serves the study of natural and cultural heritage and considering of the development of Pokrčje.

Key words: *Annual Titius, no. 2 / 2009, heritage, biodiversity and the natural world, socio-cultural development, environmental protection and sustainable development*

Ivan CifrićUDC: 050.8 (497.5 Split):316
Lavoro chiaro**IN OCCASIONE DI ANNUARIO TITUS****Protezione del patrimonio naturale e culturale**

Riassunto: *Il contributo viene creato in occasione della presentazione dell'Annuario Titius, n. 2/2009. Essendo una rivista specializzata per le ricerche del bacino della fiume Cerca Titius, lanciato dal progetto "Titius - patrimonio e sviluppo socio-culturale", l'articolo è diviso in due parti. Il primo, introduttivo, parte del documento presenta l'analisi di alcuni concetti come l'ereditarietà, la diversità biologica/naturale ed i suoi valori e lo sviluppo socio-culturale - l'evoluzione culturale. Poi, soprattutto si considera la protezione ambientale e lo sviluppo sostenibile.*

La seconda parte dell'articolo fornisce una breve panoramica del secondo numero dell'Annuario Titius (Split), nel cui è stato pubblicato 17 articoli. L'autore di questo contributo si riferisce a diversi articoli delle scienze umanistiche e sociali in questo Annuario, considerando che Titius serve certamente per lo studio del patrimonio naturale e culturale e per la deliberazione dello sviluppo del Pokrčje.

Parole chiave: *Annuario Titius (n. 2/2009.), patrimonio, diversità biologica e mondo naturale, sviluppo socio-culturale, protezione ambientale e sviluppo sostenibile*